

AB UYUM SÜRECİNİN TÜRK KOBİ'LERİNE ETKİSİ¹

Zeki KARTAL*
M.Kemal BEŞER**
Erhan MORAY***

Özet: Çalışmanın temel amacı Türkiye’de faaliyet gösteren KOBİ’lerin AB uyum sürecinde ilerleme olması ya da tamamlanması durumunda bundan nasıl etkileneceğinin ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaçla 1988–2005 yılları arasında Türkiye ve AB üyesi 15 ülkenin KOBİ’lerine yönelik değişkenlerinin uzun dönemli ilişkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye ve AB KOBİ temel değişkenlerinin ortak bütünlenen olduklarını göstermiştir. Ortak bütünleme sonuçlarına göre Türkiye ve AB KOBİ’lerinin sermaye yapıları açısından birbirleri ile pozitif yönlü uyum içerisinde olmasına rağmen KOBİ sahibi olma oranları bakımından negatif etkileşim tespit edilmiştir. Bulgular Türkiye’nin AB’ye tam uyum sağlamasının Türkiye’deki KOBİ sayısında anlamlı bir değişiklik oluşturmayacağına, bunun yanında mevcut KOBİ’lerin sermaye yapılarının güçleneceğine ve dolayısıyla KOBİ alanında da sermayenin yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, girişimci, sermaye yoğunluğu, birikim süreci

THE EFFECT OF EU ADAPTATION PROCESS ON TURKISH SMES

Abstract: Main aim of this paper is to carry out how Turkish SMEs activities influenced while EU adaptation process improved or completed. In this respect, long-term relationships are investigated for the variables which are related to SMEs of Turkey and 15 EU countries between the period 1988 and 2005. Empirical findings indicate that main SMEs indicators of EU and Turkey are cointegrated. According to the cointegration results, we have found that capital structure of Turkish SMEs are affected positively from the capitalization of EU SMEs, but the relationship between business ownership rates are negatively found. The findings point out to an increase in the density of capital for SMEs but not a significant change in the amount of SMEs when Turkey fully adapts EU.

Keywords: SME, entrepreneur, density of capital

GİRİŞ

Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ekonomilerde KOBİ’lerin çok önemi bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Bu önem son yıllarda giderek daha da artmaktadır. Buradan hareketle KOBİ’ler diğer ekonomilerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üretimiyle, istihdamıyla, ihracatıyla, vergisiyle vazgeçilemez bir konuma sahip bulunmaktadır (Sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde ekonominin yaklaşık %90’ından fazlasını KOBİ’lerin oluşturduğu genel bilgiler dâhilindedir). Bu nedenle sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi için sermaye ve finansman sorunlarını halletmiş, dünya pazarında rekabet yeteneğine sahip olan KOBİ’lere ihtiyaç bulunmaktadır. Fakat diğer taraftan sermayenin merkezileşme süreci KOBİ’leri olumsuz yönde etkileyerek, sermayenin KOBİ’lerden büyük şirketlere doğru kaymasına neden olmakta, dolayısıyla da bu beklentiyi zora sokmaktadır.

Bugüne kadar KOBİ’lerle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında genel olarak KOBİ’lerin sermaye ve finansman sorunları olduğu gözlemlenmektedir: (Karadal, 2001) KOBİ’lerin, uluslararası pazarlara açılmalarını zorlaştıran nedenleri analiz ederek ve ülkemizde faaliyet gösteren 294 KOBİ’ye anket uygulayarak, KOBİ’lerin dış pazarlara açılmasını etkileyen önemli faktörlerin ekonomik ve finansal sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Akkaya ve İçerli (2001)

¹ Bu çalışma ESOĞÜ SBE’de tamamlanmış olan “Türkiye’de KOBİ’lerin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Sermaye ve Finansman Sorunu” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Yrd.Doç.Dr. ESOĞÜ İİBF İktisat Bölümü

** Yrd.Doç.Dr. ESOĞÜ İİBF İktisat Bölümü

*** ESOĞÜ SBE

KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümüne ilişkin çalışmalarında, KOBİ'lerin Türkiye'de finansal sistemin daha çok bankacılık sektörüne odaklı olmasına rağmen banka kredilerinden yeterince yararlanamadığını vurgulayarak KOBİ'lere risk sermayesi modelini önermektedir. Doğan ve Şengül (2005) AB girişimcilik politikası kapsamında KOBİ destek ve teşviklerini değerlendirmektedir. KOBİ'lerin devlet teşvik ve yatırımlarından yeterince yararlanamaması, sermaye yetersizliği, işletme sahiplerinin finansal yönetime ilişkin bilgi yetersizliği ve mali konularda uzman eleman eksikliği olarak açıklanmaktadır. Bedük, vd. (2005) AB sürecinde KOBİ'lerin sorunlarını ele alarak yaptıkları araştırmada banka kredilerinde teminat olarak gayrimenkul ipoteği istenmesini KOBİ'lerin ise buna yanaşmaması diğer taraftan modern finansman tekniklerinden de yeterince yararlanamamasını diğer bir finansman sorunu olarak değerlendirmektedir. Arslan (2003) KOBİ'lerin çalışma sermayesi ve finansal yönetim uygulamalarını araştırmış Ankara'daki KOBİ'lerin öz sermayeye dayalı finansman modeli uyguladığı leasing ve faktoring gibi yeni tekniklerden yararlanma imkânlarının olmadığını tablolar yardımıyla göstermektedir. OECD 2004 raporunda da şu ana kadar risk sermayesi, iş melekleri, menkul kıymetler borsası kanalıyla öz sermaye finansmanı gibi alternatif finansman araçlarının da yeterince gelişmediğini vurgulamaktadır (OECD, 2004).

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklık Anlaşması yapılarak başlamış, 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulmuş, 1999 yılında aday ülke statüsüne geçmiş ve 2005 yılında da müzakerelerle başlamış bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın problemi şöyle formüle edilmektedir: "AB tam üyelik sürecinde Türkiye ve AB'deki KOBİ'ler sermayenin birikim süreci boyunca birbirleriyle uyum göstermekte midir? Ayrıca müzakereleri devam eden AB uyum sürecinden Türkiye'deki KOBİ'ler nasıl etkilenecektir?"

Çalışma zamansal olarak ulaşılabilir verilerle sınırlanmış olup 1988–2005 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem için Türkiye'deki KOBİ'lerle AB üyesi 15 ülkedeki KOBİ'lerin karşılaştırılması girişimcilik, girişimci sayısı, girişimci başına düşen sermaye değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli etkileşimleri ortaya koyan zaman serileri analizleri yapılmıştır.

Çalışmanın kurgusu, birinci bölümde Türkiye'de sermaye birikim sürecinin KOBİ'leri sermaye ve finansman ihtiyacı açısından nasıl etkilediği, ikinci bölümde yapılan ampirik uygulama için kullanılan veriler ve uygulanan yöntem, üçüncü bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar açıklanarak, oluşturulmaktadır.

Türkiye'deki Sermaye Birikim Süreci KOBİ'leri Olumsuz Etkilemektedir

Gerek Türkiye'de gerekse de AB'de sermaye birikim süreçlerinin anlaşılabilmesi için Kapital'in temel çözümlerlerinden faydalanmak doğru bir yöntem olarak gözükmektedir. Buradan hareketle, en basit anlamıyla sermaye birikim süreci (M→P→M) evrelerinden geçmektedir. Girişimciler üretmiş olduğu malları satarak paraya dönüştürmektedirler. Daha sonra satıştan elde edilen parayla tekrar üretimde bulunmak için mal almaktadırlar. Başka bir ifadeyle satışın başlangıcındaki ve sonundaki amaç tekrar satın almak ya da satın almak için satmak olmaktadır (Marx, 1976: 39). Bu döngü kesintiye uğradığında ise sermaye birikimi mümkün olmamaktadır.

Sermaye birikiminin iki önemli sonucu bulunmaktadır: Birincisi; kapitalistin amacının kar olması nedeniyle sermayeyi karlı alanlara yöneltmektedir. Bu yönelme aşırı üretime ve sermayenin aşırı yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu da kar oranlarını düşürmektedir. Uzun dönemde bu durum büyük kapitalistlerin küçük işletmeleri tasfiye etmesine, kısa dönemde ise büyük işletmelerin küçük işletmelerin ölçeklerinden, esnek üretimlerinden yararlanma yoluna gitmesine yol açmaktadır (Gouverneur, 2007: 127). İkinci sonucu ise sermayenin gittikçe daha az sayıdaki ellerde toplanması olarak ortaya çıkmaktadır, başka bir ifade ile sermayenin merkezileşmesidir. Sermaye birikimi hızlandıkça, kâr oranlarındaki azalış, kapitalistler arasındaki rekabeti şiddetlendirmektedir. Kâr oranları azalırken sermayenin yoğunluğunun artması ve küçük sermayenin tasfiyesi, sermayenin merkezileşmesi olayını şiddetlendirmektedir. Sermaye birikimi kapitalist sistem için mündemiç ve zorunlu bir ilişki olmasına rağmen, zaman ve mekân unsurları göz önüne alındığında farklı toplumlarda farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu sürecin salt teknik bir süreç olmadığı ve bir toplumsal döngü olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sistemin dinamik olarak yeniden üretimi aynı şekilde toplumsal ilişkilerin de dinamik olarak yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Bunun temel dinamiğinin de bir sosyal ilişki olarak sermaye birikim süreci olduğu belirtilmektedir (Ercan ve Akaya, 2005: 221).

Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllardaki iç pazara dayalı sermaye birikim sürecinde, banka ve sanayi sermayesinin bütünleşmesinin devlet gözetimi altında hızlandırıldığı görülmektedir. Bu yıllarda içe dönük sermaye birikim modelinin kurulduğu bilinmektedir. Holdingleşme 1970'li yıllarda tekeli konumları belirginleşen sermaye grupları holdingleşmeye yönelmiş bulunmaktadır. Türkiye özellikle 1980 yılından sonra dışa açılım sürecini yaşamaya başlamış ve ekonomiye devlet müdahalesi azaltılarak piyasa özel sektöre bırakılmaya başlanmıştır. KOBİ'lerin öne çıkması esasen bu dönemden sonra yaşanmaya başlanıldığı belirtilmektedir. KOBİ'ler bu süreçte artık iç pazarla sınırlı olan üretimlerini dış pazarlara kaydırma fırsatı yakalamaktadırlar ve rekabet kavramının tam olarak ne anlama geldiğini de bu süreçte öğrenmiş bulunmaktadır. Çünkü iç pazarda belli başlı firmalar arasında var olan rekabet Türkiye'de firma birleşmeleri nedeniyle tekeli bir yapının ortaya çıkmasına neden olduğu gözlenmektedir. 1980–1995 döneminde bu türden bir yapı gözlemlendiği belirtilmektedir. Bu sürecin sermayenin birikim ve yoğunlaşma sürecinden merkezileşme sürecine geçiş olarak da değerlendirildiği ifade edilmektedir. 1995 yılından günümüze kadar yaşanan ekonomik krizler de KOBİ'lerin sermaye birikimine engel olunduğu söylenmektedir (Ercan, vd., 2008: 237).

Türkiye'de TUSİAD tarafından 1980–2007 yılları arasında yapılan bir araştırmaya göre Türk ekonomisinde sermaye birikim hızının düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'de sermaye stokunun yıllık %4,5 oranında artmış olduğu görülmektedir (TUSİAD, 2005: 44). Buna ilaveten günümüz dünyasında ve Türkiye'de uygulanan neoliberal politikaların sermayenin merkezileşmesini hızlandırdığı düşünüldüğünde bu durumun da Türk KOBİ'lerinin yeterli sermaye birikimini sağlamasına engel olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sermaye biriktiremeyen işletmelerde teknoloji ve AR-GE gibi alanlara yatırım için para ayırlanamakta bu nedenle de dünya pazarında var olabilmek için rekabet yeteneklerini yeterince geliştirememektedirler.

Pazarların küreselleşmesi ile sermaye hareketlerindeki hızlı değişim sermayenin mobilizesini hızlandırmaktadır. Bu hızlanma sermaye sahiplerini sürekli karlı alanlara yatırım yapmaya yönelmektedir. Kuşkusuz bu yaşanan süreç KOBİ'leri yakından ilgilendirmektedir. Çünkü kendini geliştiremeyen ar-ge ve teknolojiye yatırım yapamayan işletmeler mallarını dünya pazarlarında satamamakta ve iç pazara yönelik üretim yapmalarına neden olmaktadır. Ancak yurtdışından gelen ürünlerin iç piyasadaki fiyatları düşürerek bir süre sonra bu işletmelerin iç piyasada da üretimlerini negatif etkilemektedir. Buda sermayenin merkezileşmesini hızlandıran diğer bir faktör olarak KOBİ'lerin sermaye ve finansman sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Sermaye birikimi sağlayamayan KOBİ'ler dış pazardaki rekabetçi yapı nedeniyle maliyet avantajı elde edebilmek için ar-ge ve teknoloji yatırımlarına yönelmeleri gerekmektedir. Ancak bu tür yatırımlar uzun vadeli ve güçlü finansman desteği isteyen yatırımlardır. Türkiye'deki KOBİ'lerin çoğu bu türden yatırımları yapacak finansman gücüne sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'deki KOBİ'lerin büyük bir kısmının dünya pazarında rekabet edebilmesi çok zor gözükmektedir. Bu durum Türkiye'de genellikle iç pazara üretim yapan ve yaygın durumda olan KOBİ'lerle dünya pazarında rekabet kabiliyetine sahip güçlü sermaye ve finansman yapısı bulunan az sayıda büyük işletmenin olduğu ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır.

AB ülkelerinde ise KOBİ'lerin önemi 1973 petrol krizinden sonra önem kazanmıştır. Büyük işletmelere göre krizi daha kolay atlaman KOBİ'lere ilişkin teşvikler artırılmıştır. AB-KOBİ politikası iki amaca hizmet etmektedir. KOBİ'ler için uygun ortamın yaratılması ve rekabet gücünün artırılmasıdır (Sayın ve Fazlıoğlu, 1997: 3). Bu nedenle AB KOBİ'lere yönelik çok sayıda sermaye ve finansman desteği programları mevcuttur. AB fonlarından yararlanan KOBİ'ler dış pazarlarda daha kolay rekabet edebilmektedir. Çünkü gerekli finansman desteği olan KOBİ'ler ar-ge ve teknoloji yatırımında bulunabilmektedir. Bu sayede üretmiş oldukları malların kalitesini arttırmakta ve maliyetini düşürmektedir. Bu avantaj sayesinde malları küresel pazarda rekabet yeteneğine sahip olabilmektedir. Diğer taraftan küreselleşme tüm dünyada sermayenin merkezileşme sürecini hızlandırdığı gibi AB' de de hızlandırarak buradaki KOBİ'leri etkilemektedir. Ancak bu süreçte AB-KOBİ'leri yukarıda belirtilen destek ve teşvikler sayesinde sermaye ve finansman sorunlarını çözebilmektedirler.

Bir sonraki bölümde 1988–2005 döneminde Türk-KOBİ'lerinin Türkiye'deki sermaye birikim süreci boyunca AB-KOBİ'leriyle uyumluluğu analiz edilmektedir.

VERİ VE METODOLOJİ

Analizde 1988–2005 yılları arası sadece özel sektör bazında Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerden on beş tanesi ele alınmıştır.² Temel amaç, AB'ni temsil ettiği düşünülen bu on beş ülkenin KOBİ'lerle ilgili oluşturulan değişkenleri ile Türkiye'nin aynı şekilde ele alınan değişkenleri arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkinin bulunup bulunmadığının ortaya çıkartılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda değişkenlerin oluşturulması aşamasında AB ülke verilerinin yıllar bazında aritmetik ortalama değerleri kullanılmıştır.

Analizde girişimci başına düşen GSYİH (GBHTR ve GBHAB), girişimci sayısı (GSTR ve GSAB) ve girişimcilik oranı (GOTR ve GOAB) değişkenleri AB ve Türkiye için oluşturulmuştur. GSYİH verileri Dünya Bankası veritabanından, girişimcilik ile ilgili veriler ise EIM³ veri tabanından derlenmiştir. Türkiye'deki işletmelerin %99'u AB'deki işletmelerin ortalama %86,1'i KOBİ olması⁴ ve dolayısıyla hem AB hem de Türkiye'de KOBİ'lerin oransal olarak yaygın olmasından hareketle, KOBİ verileri yerine girişimcilik verileri kullanılmıştır.

KOBİ'ler açısından AB'ye uyum sürecindeki başarının aynı zamanda AB verileri ile Türkiye verileri arasındaki uyumluluğa da bağlı olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle, AB ile Türkiye KOBİ temel gösterge değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkilerin ortaya çıkartılabilmesi için regresyon analizi yeterlidir. Ancak durağan olmayan değişkenler söz konusu ise, bu durumda ortak bütünleme analizi yapılarak değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları elde edilebilmektedir.

Genel bir ifade ile ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı süreç durağan bir süreci ifade eder (Gujarati, 2005: 713). Durağanlık etkin ve tutarlı tahminler için gereklidir (Kutlar, 2005: 307).

Temel amaç AB'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenler ile Türkiye'deki KOBİ'leri temsil eden değişkenlerinin aralarındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya çıkartılması olduğuna göre, bu değişkenlerin durağan olmamaları sebebiyle sıradan bir regresyon analizi yerine ortak bütünleme analizinin yapılması gerekmektedir. Bu analiz ilk olarak Engle ve Granger (1987) çalışmasında ortaya atılmıştır. Bu yöntem birim kök içeren değişkenlere ait regresyonlarda istatistiksel test yapmaya imkân vermektedir. Bu yaklaşıma göre, düzeyde durağan olmayan birinci farkı durağan olan zaman serileri düzey halleri ile modellenilebilmekte ve böylece uzun dönem bilgi kaybı engellenmiş olmaktadır (Koşan, 2009: 55). İki değişkenli bir ortak bütünleme regresyon denklemi aşağıda 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir.

$$Y_t = \beta X_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu yöntem değişkenlerin ortak bütünlenen olmadığını ima eden sıfır hipotezi altında regresyon kalıntılarının⁵ birim kök testi yapmakta, fakat Dickey Fuller (1979) kritik değerleri yerine Engle Granger (1987) kritik değerlerini kullanmaktadır. Bu yöntemin eleştirilen yönleri tüm değişkenler için bütünleme mertebesinin I(1) olmasını şart koşması ve tek bir ortak bütünleme vektörü bulabilmesidir.

Değişkenlerin ortak bütünlenen olup olmadıkları ortaya çıkartabilen pek çok yöntemin arasında en popüler olanlardan birisi Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme yaklaşımıdır. Bu yöntem değişkenler arasında bir sistem çözümü öngörmekte fakat iki değişkenli bir analizde Engle Granger (1987)

² Ele alınan ülkeler Hollanda, İsveç, İspanya, Portekiz, Polonya, İtalya, İrlanda, Yunanistan, Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Belçika, Avusturya, İngiltere'dir. Diğer AB ülkeleri için ilgili değişkenlerin verileri temin edilememiştir.

³ EIM's Public Knowledge Web on SMEs and Entrepreneurship KOBİ ve girişimcilik üzerine hazırlanmış 200 üzerinde rapor sunan, anketler yaparak KOBİ'ler hakkında bilgi toplayan bir veri tabanıdır. (www.entrepreneurship-sme.eu)

⁴ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/european_business/special_sbs_topics/small_medium_sized_enterprises_SMEs

⁵ Regresyon kalıntıları olan $Y_t - \hat{\beta}X_t = \hat{\varepsilon}_t$ aynı zamanda denge hatası olarak da ifade edilebilir.

yöntemine göre sağladığı ekstra bir bilgi yoktur. Bu çalışmada sade AB ve Türkiye değişkenleri arası uyumu gösterebilmek için basit regresyonlar ele alındığı için birden fazla ortak bütünleme vektörü söz konusu değildir.

Uzun dönem ilişkilerinin test edilmesi ve katsayıların ortaya çıkartılmasında ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yaklaşımı da son zamanlarda en popüler yaklaşımlardan biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. ARDL yaklaşımı değişkenlerin bütünleşme dereceleri dikkate almaksızın değişkenler arasında ortak bütünleme ilişkisinin var olup olmadığını araştırmaktadır. Bu yaklaşım uygulamada sıklıkla karşılaşılan “*değişkenlerin aynı mertebeden durağanlığının sağlanamaması*” problemine bir çözüm olarak popülerliğini oldukça artırmıştır.⁶ ARDL yaklaşımı Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran, vd. (2001) tarafından geliştirilmiş ve zaman serileri yazınında “*sınır testi yaklaşımı*” olarak da bilinmektedir. Δ , ilk fark işlemcisi olmak üzere, iki değişkenli ARDL modeli 2 nolu eşitlikte gösterildiği şekilde oluşturulur.

$$\Delta Y_t = a_0 + a_1 t + \sum_{i=1}^p a_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q a_{3i} \Delta X_{t-i} + a_4 Y_{t-1} + a_5 X_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Sınır testinin uygulanabilmesi yukarıdaki modelde p ve q olarak gösterilen gecikme uzunluklarının belirlenmesine bağlıdır. Ortak bütünlemenin varlığı $H_0 : a_4 = a_5 = 0$ hipotezi için hesaplanan F istatistiğinin Pesaran vd. (2001)'deki tablo üst kritik değerinden büyük olmasına bağlıdır. Eğer hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001) alt kritik değerinden küçükse, seriler arasında ortak bütünleme ilişkisinin olmadığına karar verilir. Hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamaktadır. Modeldeki gecikme sayısı belirlenirken AIC, SC, FPE ve HQ gibi bilgi kriterlerine göre en uygun ve otokorelasyonun olmadığı model tercih edilmektedir. Tercih edilen p ve q gecikme uzunlukları 3 nolu eşitlikte verilen ARDL(p,q) modelinin derecesini vermektedir.

$$Y_t = b_0 + \sum_{i=1}^p b_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q b_{2i} X_{t-i} + u_{2t} \quad (3)$$

Bu regresyonun b_{2i} katsayıları kullanılarak Y ve X değişkeni arasındaki uzun dönem ilişkisini veren katsayı elde edilebilmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2006: 106). Uzun dönem ilişkisinin varlığı söz konusu olduğu durumlarda aynen Engle Granger (1987) yönteminde olduğu gibi ARDL yaklaşımında da hata düzeltme mekanizmasının iktisadi ve/veya istatistikî kriterlere göre çalışıp çalışmadığı incelenebilmektedir?

AMPİRİK SONUÇLAR

Ele alınan değişkenlerin durağanlık mertebeleri aşağıdaki Tablo-1'de sunulmuştur. Değişkenlerin düzey durumda yığılım içerdiği fakat ilk farkları alındığında yığılımın sifra eşitlendiği görülmektedir. Bunun için Dickey Fuller (1979) birim kök analizinde değişkenlerin düzey durumlarında yığılım parametresi eklenmiş, ilk farklarının durağanlığının testinde ise yığılım eklenmemiştir. Düzey veriler için elde edilen tüm $|\tau|$ test istatistikleri MacKinnon tablo değerinin⁷ mutlak değerinden küçüktür. Ancak ilk fark değişkenleri için tam tersi ifade edilebilir. Tablo-1 sonuçları tüm değişkenlerin birinci mertebeden durağan olduklarını göstermektedir.

⁶ Bu çalışmada değişkenler aynı mertebeden olmasına rağmen ARDL yaklaşımına başvurulma sebebi veri sayısının azlığından dolayı içsel tutarlılığın test edilmesidir.

⁷ Birim kökün varlığına işaret eden sıfır hipotezinin reddedilmesini sağlayan MacKinnon kritik değerleri 0,05 için sırasıyla $\tau = -1,9642$ $\tau_c = -3,0659$

Tablo-1. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi	Değişken	Test Seviyesi	Test İstatistiği	Bütünleme Mertebesi
GBHTR	Düzye	$\tau_c = -1,80$	I(1)	GBHAB	Düzye	$\tau_c = -0,13$	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -5,69$			İlk Fark	$\tau = -2,75$	
GSTR	Düzye	$\tau_c = -2,47$	I(1)	GSAB	Düzye	$\tau_c = -0,47$	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -4,50$			İlk Fark	$\tau = -2,75$	
GOTR	Düzye	$\tau_c = -2,94$	I(1)	GOAB	Düzye	$\tau_c = -1,44$	I(1)
	İlk Fark	$\tau = -6,58$			İlk Fark	$\tau = -4,03$	

Uzun dönem için bilgi kaybının önlenmesi amacıyla durağan olmayan bu değişkenler için ortak bütünleme testleri Tablo-2'de sunulmuştur. Ortak bütünlenen regresyonlar için uzun dönem eğim katsayıları da aynı tabloda belirtilmiştir. İkili olarak belirtilmiş değişkenlerden ilki bağımlı değişkeni, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir.

Elde edilen bulgulara göre girişimci başına düşen GSYİH değişkenleri ve girişimcilik oranları ortak bütünlenen değişkenlerdir. DW-d istatistikleri de ortak bütünleme regresyonlarında ortak bütünleme olmadığını göstermektedir. Bu durum Türkiye ve AB girişimci başına düşen GSYİH değişkenlerinin ve yine Türkiye ve AB girişimcilik oranlarının uzun dönemli dengelerinin olduğunu göstermektedir.

Bu değişkenlerin uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olması bu değişkenler için sırasıyla 0,2773 ve -0,00636 katsayılarının yorumlanabilir olmasını sağlamaktadır.

Tablo-2. Ortak Bütünleme Test Eşitlikleri

Değişken	Ortak Bütünleme Test İstatistiği	Uz. Dön. Kat.	t test istatistiği	DW-d istatistiği
GBHTR-GBHAB	-3,424138***	0,277308**	2,360395	1,568162
GBHAB-GBHTR	-2,571858	0,931381	2,360395	0,537720
GSTR - GSAB	-1,755584	1,870030	8,145720	0,685574
GSAB - GSTR	-0,810868	0,430856	8,145720	0,578845
GOTR - GOAB	-4,049327**	-0,006368***	-1,707123	1,813072
GOAB - GOTR	-2,439289	-2,419751	-1,707123	0,677593

*İlgili tablolara göre * %1 seviyesinde **%5 seviyesinde ***%10 seviyesinde Ortak Bütünleme vardır.*

*Ortak bütünleme analizi için n=25 Engle-Granger (1987) kritik değerleri *%1 için -4,3 ** %5 için -3,59 *** %10 -3,22*

Girişimci başına düşen GSYİH değişkeni KOBİ başına düşen sermaye miktarı olarak değerlendirilecek olursa, sermaye birikim sürecinde ele alınan AB ülkeleri ile aynı yönde eğilimler gösterdiği ifade edilebilir. Türkiye'deki KOBİ'lerin ticaret yaptığı ülkelerin başında AB üyesi ülkeler gelmektedir. Bu nedenle bu paralellik, sermaye birikim sürecinde AB ile Türkiye'nin çok farklı bir yön izlemediğini ortaya çıkarmıştır. 1988–2005 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan krizler ve değişimler bazında düşünülürse, KOBİ'lerin hem Türkiye'de hem de AB'de benzer evrelerden geçtiği, GSMH/KOBİ sayısı olarak hesaplanan bu oranların aynı eğilimde olmaları sermayenin izlediği

AB Uyum Sürecinin Türk Kobi'lerine Etkisi

yolun aynı olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim AB ve Türkiye'deki KOBİ'ler üzerine yapılan çalışmalarda bunu göstermektedir.

Tablo-2'de sunulan Engle Granger (1987) yöntemi sonuçları ile Tablo-3'de sunulan ARDL ortak bütünleme yaklaşımı sonuçlarının birbirleri ile büyük ölçüde örtüşmesi beklenmektedir. Bu beklenti katsayıların tutarlı (istikrarlı-robust) oldukları anlamına gelmektedir. Değişkenlerin AB ve Türkiye verileri için ARDL modelleri Tablo-3'de tanımlayıcı testlerle birlikte sunulmuştur.

Tablo-3. ARDL(p,q) Modeli Sonuçları

Değişken	ARDL(p,q)	F Kısıt	I(0)-I(1)	Uz. Dön. Kat.	LM	Değ. Var.
GBHTR-GBHAB	ARDL(4-4)	12,8260	5,15-6,16	0,6787	0,5302	2,3454
GBHAB-GBHTR	ARDL(3-2)	5,7455	4,13-5,0	-0,1194	3,7718	0,9235
GSTR - GSAB	ARDL(4-3)	1,5832	5,15-6,16	2,7049*	0,4023	0,0366
GSAB - GSTR	ARDL(1-2)	1,0660	5,15-6,16	0,1803	2,3920	0,0089
GOTR - GOAB	ARDL(3-4)	29,4934	5,15-6,16	-0,04987*	1,9751	0,8559
GOAB - GOTR	ARDL(2-2)	5,4024	4,13-5,0	-2,5893	0,2276	2,0511

I(0)-I(1) sütunu %1 önem seviyesinde Peseran, Shin,Smith(2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerlerini vermektedir.

Tablo-2'de belirtildiği gibi, Tablo-3'de de ikili değişkenlerden ilki bağımlı, ikincisi ise açıklayıcı değişkeni vermektedir. Bu ARDL(p,q) denklemleri 2 nolu eşitlikte belirtildiği şekilde oluşturulmuştur. Kısıtlı regresyonlar için F testi sonuçları %1 önem seviyesinde Peseran, vd., (2001) CI(ii) veya CI(iii) tablo değerleri olarak verilmiş I(0)-I(1) sütunu değerlerinden büyük olması değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmektedir. Bu durumu sağlayan dört ARDL test denklemi (GBHTR-GBHAB; GBHAB-GBHTR; GOTR – GOAB; GOAB - GOTR) vardır. Bu sonuçlar bu değişkenlerin ortak bütünlenen oldukları anlamına gelmekte ve bu durum Tablo-2'de belirtilen ortak bütünleme sonuçları ile belirli bir ölçüde örtüşmektedir. Modellerde otokorelasyon ve değişen varyans problemi yoktur. Bu denklemlerden elde edilen uzun dönem katsayıları ise GSTR-GSAB ve GOTR-GOAB regresyonları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayı büyüklük ve işaretleri Engle-Granger(1987) yöntemiyle elde edilen uzun dönem katsayıları ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

AB'de KOBİ başına düşen GSYİH 'da meydana gelecek %1'lik artış diğer bir ifadeyle AB'nin pozitif yönde büyümesi dolaylı olarak AB'ye uyum sürecinde Türkiye'deki KOBİ başına düşen GSYİH'nin %0,277308 arttırması beklenmektedir. Bu durum AB KOBİ'lerinde yaşanacak sermaye artışının Türkiye'deki KOBİ'lerin sermaye yapısında pozitif yönlü bir artışa yol açacağına işaret etmektedir. Diğer yandan AB'de girişimcilik oranını arttıracak herhangi bir faktörün (örneğin; KOBİ'lere yönelik vergi teşviki) Türkiye'deki girişimcilik oranını azalttığı yönünde elde edilen (-0,006368) katsayı negatif değerli ve oldukça küçük olduğu için en iyimser bakış açısıyla Türkiye'deki girişimcilik oranını değiştirmedeği bulgusundan hareketle yukarıda bahsedilen AB-KOBİ'lerinde meydana gelen sermaye artışının dolayısıyla tam üyelik sürecinde bunun Türkiye'deki KOBİ sermayesini arttırıcı yönde etkisi girişimci oranını etkilemediği varsayımı altında mevcut KOBİ'lere yansiyacaktır. Bu süreç AB'ye tam uyum aşamasında olan Türkiye için tam uyumun gerçekleşmesi durumunda KOBİ'lerde meydana gelen sermaye artışının mevcut KOBİ'lere dağılacığını göstermektedir. Sonuç olarak tam uyumun gerçekleşmesi halinde Türkiye'de KOBİ alanında da sermayenin giderek daha da yoğunlaşacağına işaret etmektedir.

SONUÇ

Türkiye'de sermaye birikim sürecinde KOBİ alanında sermaye birikiminin yetersiz olmasının en önemli nedeni, sermayenin toplam döngüsünde sınırlı sayıda büyük işletme kontrolünün artması olmuştur. Analiz sonucunda 1988–2005 döneminde KOBİ başına düşen sermaye miktarı açısından AB'nin ve Türkiye'nin birbirleriyle paralellik arzemesi, her iki ekonomi deki KOBİ'lerin sermaye birikim süreci bakımından birbirleriyle

benzerlik gösterdiği anlamına gelebilir. Ele alınan değişkenlerin zaman serileri analiz sonuçları girişimcilik ile ilgili AB ve Türkiye temel göstergeleri arasında uzun dönemli ilişki varlığına göstermektedir. Tespit edilen bu ilişki KOBİ'lerin GSMH'dan aldıkları pay ve KOBİ sayılarını gösteren değişkenler için anlamlıdır. Ele alınan pay için uzun dönem katsayıları pozitif, KOBİ sayıları için ise negatif olarak bulunmuştur. İstatistiksel anlamlı olan bu katsayılar AB ve Türkiye verilerindeki uyumu ortaya koymakta, Türkiye'nin AB'ye entegre olması durumunda bu uyumun daha da kuvvetleneceği yönünde beklentileri arttırmaktadır. AB uyum sürecinde AB milli gelirinin artması durumunda Türkiye KOBİ'lerin GSMH içinde aldıkları payın artması beklenmekte fakat KOBİ sayısında azalma ya da iyimser bakış açısı ile anlamlı düzeyde artma beklenmemektedir. Bu durum KOBİ'lerde artan sermayenin KOBİ sayısında artış beklenmemesi sebebiyle mevcut KOBİ'lere dağılması ve böylece mevcut KOBİ'lerde sermaye yoğunlaşmasını kuvvetlendirerek sermaye yapıların da güçlenme beklentisini arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, G.C. ve İÇERLİ, M.Y. (2001). “KOBİ'lerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Risk Sermayesi Finansman Modeli”, **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, 3(3): 61-70.
- ARSLAN, Ö. (2003). “Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları”, **C.Ü. İİBF Dergisi**, 4(1): 131-135.
- BEDÜK, A., METE, O. ve USTA, S. (2005). “Avrupa Birliği Sürecinde Türk KOBİ'lerinin Temel Sorunları: Karaman Gıda Sektörü Örneği”, **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 520–534. Bandırma.
- DICKEY, D.A. ve FULLER, W.A. (1979). “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, **Journal of the American Statistical Association**, 74(366): 427-431.
- DOĞAN, S. ve ŞENGÜL, E. (2005). “Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'deki KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Girişimcilik Teşvikleri ve Destek Programları”, **Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri Sempozyumu Kitabı**. 19–22 Mayıs. 282–318. Bandırma.
- ENGLE, R.F. ve GRANGER, D.W.J. (1987). “Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing”, **Econometrica**, 55(2): 251-276.
- ERCAN, F. ve AKAYA, Y. (2005). **Kapitalizm ve Türkiye**, İstanbul: Dipnot.
- ERCAN, F., GÜLTEKİN-KARAKAŞ, D. ve TANYILMAZ, K. (2008). **Türkiye'de Sermaye Birikimi: Yapısal Donuşum ve Sektörel Tercihler Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- GOUVERNEUR, J. (2007). **Kapitalist Ekonominin Temelleri**, çev: F. Başkaya, Ankara: İmge Kitabevi.
- GUJARATİ, N.D. (2005). **Temel Ekonometri**, çev: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- JOHANSEN, S. (1988). “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 12: 231-254.
- JOHANSEN, S. ve JUSELIUS, K. (1990). “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration — with Applications to the Demand for Money”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 52(2), 169-210.
- KARADAL, H. (2001). “KOBİ'lerin Uluslar arası Pazarlara Açılmasını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma”. I. Orta Anadolu Kongresi: “KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları” Kitabı, Nevşehir: 18-21 Ekim, 189-200.

- KOŞAN, N.İ. (2009). “**Türkiye’de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi**, Marmara Üniversitesi SBE Ekonometri Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- MARX, K. (1976). “**Kapital**” 1. Cilt (Çeviren: Alaattin Bilgi) İstanbul: Sol Yayınları.
- PESARAN, H., ve SHIN, Y. (1995). “**An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis**”, S. Strom, A. Holly ve A. Diamond (Eds.), **Centennial Volume of Ranger Frisch**, Cambridge University Press.
- PESARAN, M.H., SHIN, Y. ve SMITH, R.J. (2001). “*Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*”, **Journal of Applied Econometrics**, 16(3): 289-326.
- SAYIN, M. ve FAZLIOĞLU, M.A. (1997). “**Avrupa Birliğinde KOBİ Destekleme Programları ve Diğer Teşvik Araçları**”, Ankara: KOSGEB Avrupa Bilgi Merkezi.
- ŞİMŞEK, M. ve KADILAR, C. (2006). “*Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi*”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7(1): 99-111.
- Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972–2003) Uluslararası Karşılaştırma ve AB’ye Yakınsıma Süreci (2014), TUSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 6. 2005.
- Türkiye’deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Mevcut Durum ve Politikalar, OECD Yayınları. 2004.

